

**ՍԱՏՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ
ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ**

Գ.Նարությունյան – ՆՏ ՄԴ նախագահ

(զեկույցի համառոտ փեքսփը Երևանյան միջազգային խորհրդաժողովում,
Դիլիջան, 2012թ. հոկտեմբերի 5-ին)

Միջազգային խորհրդաժողովի հարգելի մասնակիցներ,
Նարգարժան փիկնայք եւ պարոնայք,

Երևանյան այս խորհրդաժողովի քննարկմանը ներկայացված թեման բազմիցս է դարձել միջազգային փարբեր ֆորումների ուշադրության առարկա, սակայն շարունակում է մնալ հրապապ եւ ուշադրության արժանի: Վստահ եմ, որ շար ելույթներում կվերլուծվեն առանձին երկրներում հիմնահարցի փարաբնույթ դրսեւորումները, հնարավորություն կունենաք մոփիկից ծանոթանալու միջազգային փորձին ու այս ոլորտում դրսեւորվող հիմնական միտումներին:

Ես ցանկանում եմ Ձեր ուշադրությունը բեւեռել մի շարք, մեր կարծիքով՝ հասկացութային բնույթ ու ելակեփային նշանակություն ունեցող, հիմնախնդիրների վրա, որոնցից հիմնականներն են.

Նախ՝ ի՞նչ ենք հասկանում սահմանադրական դափարանի որոշում ասելով:

Երկրորդ՝ ի՞նչ ասել է սահմանադրական դափարանի որոշման կափարում:

Երրորդ՝ ի՞նչ իրավական բնույթ ու հեփեւանք ունեն սահմանադրական դափարանի իրավական դիրքորոշումները եւ որքանով է միջազգային պրակփիկայում ձեւավորվել «սահմանադրական դափարանի նախադեպային իրավունք» ինսփիփուփը:

Չորրորդ՝ ինչու՞ն են կայանում պեփական իշխանության փարբեր մարմինների սահմանադրական եւ օրենսդրական պարփականությունները սահմանադրական դափարանի որոշումների կափարումն ապահովելու գործում:

Նինգերորդ՝ որքանո՞վ է սահմանադրական դափարանը նախադրյալներ սրեղծում իր իսկ որոշումների կափարումը երաշխավորելու համար:

Առաջին հարցադրումը թվում է պարզ ու առաջին հայացքից՝ նույնիսկ ավելորդ: Սակայն իրական կյանքն այլ բան է վկայում: Նաճախ կարելի է հանդիպել սահմանադրական դափարանի որոշումների, որոնք հասնում են մինչեւ 60-70 էջի: Կան նաեւ շար համառոտ որոշումներ, ինչպես, օրինակ, Ֆրանսիայի սահմանադրական խորհրդի, որոնք երկու-երեք էջերի սահմաններում են: Սակայն, բոլոր դեպքերում, բնորոշն այն է,

որ այդ որոշումներում առկա են գործի հանգամանքների նկարագրական մաս, սահմանադրա - իրավական վերլուծություն, դրանց արդյունքում ձեւավորված իրավական դիրքորոշումներ եւ որոշման եզրափակիչ մասը, այսպես կոչված՝ դատարանի վերդիկտը: Դրանցից յուրաքանչյուրն ունի իր իրավական դերն ու նշանակությունը, իսկ բոլորը միասին՝ դատարանի որոշման լեգիտիմության երաշխավորման կարեւորագույն նախապայմանն են: Խնդիրն այն է, թե որքանով է այդ ամենն անհրաժեշտ սահմանադրական դատարանի որոշման եզրափակիչ մասը ձեւակերպելու համար, եւ դրանցից յուրաքանչյուրը, հարկապես դատարանի իրավական դիրքորոշումները՝ առանձին վերցրած, ինչ ինքնուրույն իրավական դեր ու նշանակություն ունեն, ինչ իրավական հետեւանքների են հանգեցնում:

Նայասքանի Նանրապետության սահմանադրական դատարանը մի շարք որոշումներում այն դոկտրինալ մոտեցումն է առաջադրել, որ սահմանադրական դատարանի որոշմանը պետք է մոտենալ որպես մեկ ամբողջություն՝ չառանձնացնելով եզրափակիչ մասը դատարանի իրավական դիրքորոշումներից: Մեր մոտեցումները հիմք հանդիսացան օրենսդրական համարժեք ձեւակերպումների համար: Օրինակ՝ ՏՏ Ազգային ժողովը յուրաքանչյուր միջազգային պայմանագիր վավերացնելիս իր որոշման մեջ շեշտում է, որ ելնում է սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշման մեջ արտահայտված իրավական դիրքորոշումներից: Տվյալ դեպքում գործ ունենք երկու քարանձաքված իրավիճակների հետ: Նախ, եթե սահմանադրական դատարանը որոշման եզրափակիչ մասում գրնում է, որ տվյալ պայմանագրով սրանձնված այս կամ այն պարտավորությունը չի համապատասխանում ՏՏ Սահմանադրությանը, ապա Սահմանադրության 102-րդ հոդվածի հիմքով այդ պայմանագիրը չի կարող ներկայացվել ՏՏ Ազգային ժողով եւ վավերացման գործընթաց սկսվել: Սահմանադրական դատարանի որոշման եզրափակիչ մասում տվյալ պայմանագրով սրանձնված բոլոր պարտավորությունները սահմանադրական ճանաչելն անհրաժեշտ, բայց բավարար պայման չէ պայմանագրի վավերացման համար: Օրենսդրության պահանջն է, որ վավերացվող պայմանագիրը կարող է գործել դրա դրույթների այն սահմանադրաիրավական բովանդակությամբ, որոնք բացահայտվել են սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների շրջանակներում: Ներագայում կանդրադառնանք նաեւ այլ օրենսդրական լուծումների, որոնք բոլորը բխում են մեկ միասնական իրավական փրամաբանությունից՝ **սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները, լինելով որոշման ան-**

քակրելի մաս, ունեն նաև ինքնուրույն իրավական բովանդակություն եւ իրավակիրառական նշանակություն:

Ասվածի հիման վրա փորձենք կատարել առաջին ընդհանրացումը՝ **սահմանադրական դատարանի որոշումը՝ քննության առարկա սահմանադրաիրավական հիմնախնդրի էության բացահայտման հիման վրա, Սահմանադրության նորմերի իրավական բովանդակության պաշտոնական մեկնաբանման եւ իրավական նորմերի սահմանադրաիրավական բովանդակության բացահայտման արդյունքում կայացրած համապարփադիր իրավական եզրահանգում է:** Այսպեղից հետեւում է, որ թերի է ու ոչ լիարժեք սահմանադրական դատարանի որոշման կատարումը դիտարկել միայն այդ որոշման եզրափակիչ մասի իրավական հետեւանքների տեսանկյունից: **Սահմանադրական դատարանի որոշման կատարումը եռամիասնական իրավական հետեւանք պետք է ունենա:** Այն պետք է. **առաջին՝** օբյեկտիվ իրավունքի պաշտպանության երաշխիք հանդիսանա յուրաքանչյուրի համար, **երկրորդ՝** պաշտպանի կոնկրետ անձանց սուբյեկտիվ իրավունքը, **երրորդ՝** դառնա իրավունքի աղբյուր իրավաստեղծի եւ իրավակիրառի համար՝ ուղղորդիչ դեր կատարելով իրավունքի զարգացման բնագավառում: Այս բոլորը միասին կարող են երաշխավորել Սահմանադրության գերակայությունը՝ իրավական ակտերի սահմանադրականության ապահովման ճանապարհով:

Նշված պարագաներից վերջինը հափուկ ուշադրության է արժանի: Այն մասով, որով սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները վերաբերելի են իրավակիրառին, դրանք պետք է անմիջական կիրառական դեր ու նշանակություն ունենան այն պարզ պարճառով, որ դրանք ոչ այլ ինչ են, քան Սահմանադրության դրույթների պաշտոնական մեկնաբանություն, որի իրավասությունը վերապահվում է բացառապես սահմանադրական դատարաններին: ՆՏ Սահմանադրության 93 հոդվածը սահմանում է, որ Նայաստանի Նանրապետությունում սահմանադրական արդարադատությունն իրականացնում է սահմանադրական դատարանը: **Այս հենքի վրա է ձեւավորվում սահմանադրական դատարանի նախադեպային իրավունքը**, ինչն ինքնուրույն գործառնական ու կառուցակարգային դերակատարություն է իրականացնում իրավական պետության իրավական համակարգում: Առանց սահմանադրական դատարանի նախադեպային իրավունքը պարզաճ ընկալելու եւ իրացնելու՝ անհնարին է երկրում սահմանադրականություն հաստատել ու խոսել Սահմանադրության գերակայության երաշխավորման կամ իրավական պետության գոյության մասին:

Փաստն այն է, որ հասկապես նոր ժողովրդավարության երկրներում դեռևս հստակ կայացած ու ամբողջականացված չէ սահմանադրական դատարանի նախադեպային իրավունքը: Բնորոշ օրինակ կարող է ծառայել ՆՏ դատական օրենսգրքի 15-րդ հոդվածը: Վերջինս, մասնավորապես, ՆՏ դատարանների համար պարտադիր համարելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը, բացարձակապես շրջանցում է սահմանադրական դատարանի նախադեպային իրավունքը: Սրեղծվում է երկակի իրավիճակ՝ երկրում կոնվենցիոն իրավունքների պաշտպանության երաշխիքներն էապես փարբերվում են սահմանադրական իրավունքների պաշտպանության երաշխիքներից: Արդյունքում՝ դատական պրակտիկան արդարադատություն է իրականացնում՝ իրավական փեսակետից հնարավորություն ունենալով շրջանցելու սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները: Այս խնդիրը գրեթե գոյություն չունի բոլոր այն երկրներում, որտեղ ներդրված է լիարժեք սահմանադրական գանգափի ինստիտուտը, դատական ակտերը նույնպես սահմանադրական արդարադատության օբյեկտ են, լիարժեք երաշխավորված է մարդու սահմանադրական արդարադատության իրավունքը:

Անառարկելի է, որ սահմանադրական դատարանի որոշումների իրացման բուն նպատակը Սահմանադրության գերակայության երաշխավորումն է: Իսկ դա հնարավոր է միայն այն դեպքում, երբ գործում է սահմանադրական արդարադատության լիարժեք համակարգ, իրավահարաբերությունների հիմքում հաստատված ձեռով դրվում է սահմանադրական դատարանի նախադեպային իրավունքը, պետական իշխանության յուրաքանչյուր մարմին իրավական հստակ պարտավորվածություն ունի այդ իրավունքի իրացումը երաշխավորելու համար:

Ընդհանրապես սահմանադրական դատարանի որոշման եզրափակիչ մասի իրացման խնդիր չի կարող առաջանալ, քանի որ հարցը կարգավորվում է իրավունքի ուժով: Նստակ է, որ երբ սահմանադրական դատարանը նորմը ճանաչում է Սահմանադրությանը հակասող, ապա այն իրավունքի ուժով դառնում է անվավեր եւ չի կարող այլևս կիրառվել: Օբյեկտիվ իրավունքի փեսանկյունից այստեղ որեւէ այլ հանգամանք չի առաջանում: Խնդիրներն ակնհայտ են դառնում, մի դեպքում, նոր հանգամանքի հիմքով սուբյեկտիվ իրավունքի պաշտպանության հարցում, մյուս դեպքում՝ սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների իրացման հարցում: Ուստի փորձենք անդրադառնալ պետական մարմինների խնդիրներին այս երկու ոլորտներում:

Նախորդ Երեւանյան միջազգային կոնֆերանսում եւ հանգամանորեն անդրադարձել եմ նոր հանգամանքների հիմքով սահմանադրական դատարանի որոշումների իրացման հիմնախնդրին: Այսօր պարզապես պետք է նշեմ, որ անցած փարեվերջին Նայասրանում կատարվեցին լուրջ օրենսդրական բարեփոխումներ, եւ վիճակն արմատապես փոխվել է: ՏՃ քրեական եւ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքերում, ինչպես նաեւ «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՏՃ օրենքում կատարված փոփոխությունները, մեր կարծիքով, օրինակելի իրավական լուծումներ են եւ կարող են լայն հետաքրքրության առարկա դառնալ այս խորհրդաժողովի մասնակիցների եւ փարբերկրների համար: Փոփոխությունների ընդհանուր փրամաբանությունը հանգում է նրան, որ նոր հանգամանք է առաջանում ոչ միայն կոնկրետ գործով կիրառված նորմը հակասահմանադրական ճանաչելու դեպքում, այլեւ այդ նորմը դատական պրակտիկայում սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումներից փարբերվող մեկնաբանությամբ կիրառելու դեպքում: Տվյալ պարագայում սահմանադրական դատարանին է իրավունք վերապահված որոշելու, թե փյալ դատական ակտն օրենքով սահմանված կարգով ենթակա է վերանայման, թե՛ ոչ:

Մենք կարծում ենք, որ առկա սահմանադրաիրավական լուծումների պայմաններում սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարումը երաշխավորելու հարցում որոշիչ դեր ունեն պետական իշխանության հետեյալ ինստիտուտները.

առաջին՝ Երկրի Նախագահը: Բազմաթիվ երկրների սահմանադրական նորմերով ամրագրվում է, որ Նախագահը հետեւում է Սահմանադրության պահպանմանը կամ դրա երաշխավորն է: Սահմանադրության պահպանությունը պահանջում է ոչ միայն դրա գերակայության երաշխավորում, այլեւ հասարակական հարաբերությունների հետեւողական սահմանադրականացում: Աշխարհի առաջին սահմանադրական դատարանն ստեղծած երկրի՝ Ավստրիայի Տիմնական օրենքում /հոդված 146/ շար հստակ է սահմանված, որ սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման երաշխավորը Երկրի Նախագահն է: Առանց դրա՝ Նախագահը չի կարող Սահմանադրության պաշտպանի գերագույն առաքելությունն իրականացնել: Խնդիրն այն է, որ շար երկրներում սահմանադրական հիշյալ նորմը գործառնական անհրաժեշտ հստակեցում չունի եւ վերացական բնույթ է կրում: Մենք համոզված ենք, որ հեռանկարային լուծումը սահմանադրական մշտադիտարկման ամբողջական համակարգի արմատավորումն է, որում առանձնահատուկ դեր պետք է վերապահվի պետության գլխին:

Երկրորդ՝ օրենսդիր մարմինը: Օրենսդրի դերը երկակի է, նախ՝ համակարգված հաղթահարել հնարավոր հետեւանքները, որոնք կարող են առաջանալ օրենքի հակասահմանադրական ճանաչված նորմի իրավական շրջանառությունից դուրս բերվելու հետեւանքով: Երկրորդ՝ հիմք ընդունելով սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները՝ իրականացնել օրենսդրության զարգացման նպատակային քաղաքականություն: Այս խնդիրներն իրականացնելի են միայն մեկ դեպքում, երբ օրենսդիր մարմնում հատուկ ուսումնասիրվում է սահմանադրական դատարանի յուրաքանչյուր որոշում եւ դրա արդյունքում ձեւավորվում է համարժեք օրենսդրական նախաձեռնություն: ՆՏ Ազգային ժողովի փորձը վկայեց, որ նման համակարգը չափազանց արդյունավետ է գործում: Միայն վերջին չորս փարում ՆՏ Ազգային ժողովում նման կարգով ներկայացվել են շուրջ հինգ փասնյակ օրենսդրական նախաձեռնություններ եւ հրավիրվել է Ազգային ժողովի երկու արտահերթ նիստ: Թերին այն է, որ խնդիրը լուծվել է պարզապես պառլամենտի նախագահի կազմակերպչական նախաձեռնության շնորհիվ եւ օրենսդրական լուծում չի ստացել: Վերջինս կայուն երաշխիքներ կստեղծի սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարումը եւ Սահմանադրության գերակայությունը երաշխավորելու համար:

Երրորդ՝ կառավարությունը: Կառավարության դերակատարությունը սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարումն ապահովելու գործում եռակի է. ա/ ուսումնասիրելով այդ որոշումները՝ հանդես գալ օրենսդրական նախաձեռնությամբ՝ հարկապես բոլոր այն օրենքների վերաբերյալ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների շրջանակներում, որոնք օրենսդիրն ընդունել է կառավարության օրենսդրական նախաձեռնությամբ, բ/ համապատասխան փոփոխություններ կատարել կառավարության որոշումներում, որոնք ընդունվել են հակասահմանադրական ճանաչված օրենսդրական նորմերի կատարումը երաշխավորելու համար, գ/ սահմանադրական դատարանի որոշումները դնել կառավարության նորմաստեղծ քաղաքականության հիմքում:

Այս հարցերի լուծումը մեզանում որեւէ իրավական կարգավորում չի ստացել: Կառավարությունը մինչ օրս սահմանադրական դատարան չի դիմել նորմատիվ ակտերի սահմանադրականության հարցով: Կառավարությունը նախկինում որեւէ հատուկ քննարկում չէր կազմակերպել սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարումն ապահովելու համար: Մեկ փարի առաջ այս խնդրի լուծումը վերապահվեց ՆՏ արդա-

րադապտության նախարարությանը: Ներկայում վերջինս բարեխիղճ ձեռով ուսումնասիրում է սահմանադրական դափարանի բոլոր որոշումները եւ դրանց կադարումը երաշխավորելու համար համապատասխան օրենսդրական նախաձեռնության նախագիծ է նախապարասպում կառավարությանը ներկայացնելու համար: Այս փորձի ուսումնասիրությունը նույնպես կարող է ուսանելի լինել: Միաժամանակ, մենք կարծում ենք, որ այսպեղ նույնպես խնդրի լուծումը պետք է բարձրացվի օրենքի կանոնակարգման մակարդակի:

Չորրորդ՝ դափարանները: Այս մակարդակում, ինչպես նշեցինք, ամեն ինչ պայմանավորված է անհափական սահմանադրական գանգափի ինստիտուտի բնույթով եւ լիարժեքության ասփիճանով: Տիմնական խնդիրը նոր հանգամանքների ինստիտուտի գործունակության երաշխավորումն է, ինչը մեզ դեռեւս չի հաջողվել: Նամոզված ենք, որ հարցի միակ լուծումը լիարժեք սահմանադրական գանգափի ինստիտուտի արմափավորումն է, ինչին բազմիցս անդրադարձել է նաեւ Վենետիկի հանձնաժողովը: Գոնե մեզանում ձեւավորված իրավական պրակտիկան վկայեց, որ բոլոր այլ լուծումները կիսալուծումներ են եւ նվազ արդյունավետ:

Մեր վերջին հարցադրման պատասխանն առաջին հերթին վերաբերում է սահմանադրական դափարանի որոշումների որակին: Սահմանադրական դափարանը չի կարող իր որոշմամբ խնդիր սրեղծել: Դափարանի բոլոր որոշումները կոչված են խնդիր լուծելու, ընդ որում՝ հաճախ շար բարդ, սակայն բոլոր պարագաներում սահմանադրական բնույթի ու նշանակության խնդիր: Սահմանադրական արդարադափության կարեւոր սկզբունքներից է գործի հանգամանքներն ի պաշտոնե պարզելու սկզբունքը: Վերջինս պետք է ոչ միայն հետեւողական, այլեւ գգույշ կիրառվի: Սահմանադրական դափարանը պարզապես սխալվելու իրավունք չունի: Սա է սահմանադրական արդարադափության գերագույն սկզբունքը: Ինչպես հասնել դրան: Առաջին հերթին սահմանադրական դափարանի գործունակությունը եւ ապա դափավարական ընթացակարգերի ամբողջականությունը երաշխավորելու ճանապարհով: Թե ինչպես վերջինիս հասնել, դա, թերեւս, կարող ենք դարձնել ինքնուրույն քննարկման առարկա:

Շնորհակալություն ուշադրության համար: